
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ / ATATÜRK UNIVERSITY

CULTURE AND CIVILIZATION

NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN *SABIR TAŞI* ADLI OYUNUNUN
ARKETİPSEL AÇIDAN ELEŞTİRİSİ

Folk Culture Features in Necip Fazıl Kısakürek's *Sabır Taşı* Play and
the Archetypical Critical

Veli KILIÇARSLAN*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
16.02.2023	14.04.2023	24.04.2023	Araştırma
Atıf/Citation: Kılıçarslan, Veli (2023) "Necip Fazıl Kısakürek'in <i>Sabır Taşı</i> Adlı Oyununun Arketipsel Açından Eleştirisi", <i>Culture and Civilization</i> , 1 (4), 40-50.			

ÖZ

Jung'un Freud'dan ayrıldığı ve özgünlük gösteren düşüncesi, kolektif bilinçdışı üzerine kuruludur. İnsanın bilinçdışının daha derininde tüm insanlığın mirasını barındıran psikik bir yapıdan söz etmektedir. Ayrıca Jung, bu bağlamda değerlendirilebilecek masalların bir ruha sahip olduğu fikrindedir. Masalların ruhu da kuşkusuz insan ruhunu ifade etmektedir. Bu durumda eğer masalların bir ruhu varsa ve insanlığın kolektif bilinçdışındaki arketiplere denk geliyorsa masalların analitik psikoloji ile değerlendirilmesinin yolu açılmış demektir. *Sabır Taşı*, Necip Fazıl'ın eserinin başında da belirttiği gibi, eski bir Türk masalından uyarlanmıştır. Bu nedenle eserin yapısında var olan masal unsurları, mitolojik ve arketipsel açıdan eseri kolektif bilinçdışının bir ürünü hâline getirmektedir. Necip Fazıl; büyülü, esrarlı dört köşe olarak gördüğü tiyatroya eğlenceli bir görev biçmiştir. Bu bakımdan insanları eğitebilen tiyatro ile aynı özelliğe sahip olan masal arasında bir benzerlik bulunduğu ileri sürülebilir. Masalların barındırdığı semboller değerlendirildiğinde rüya-mit-masal üçgenindeki ilişkilere kapı aralandığı gözlenmektedir. Hayalî kahramanlar, cin, peri, dev gibi olağanüstü varlıklar, masalın zenginliğini gösterir olmalarının yanı sıra mitolojik birer unsur olmaları nedeniyle kolektif bilinçdışının arketiplerinin ortaya çıkarılabilmesi için analitik psikoloji ile çözümlenmeye uygundur. Dolayısıyla bu çalışmada, Necip Fazıl'ın *Sabır Taşı* isimli oyununun halk kültürü unsurları yönünden zengin olması göz önünde bulundurulmuş ve oyun arketipsel açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl, *Sabır Taşı*, Kültür, Masal, Arketip, Jung, Bilinçdışı.

ABSTRACT

Jung's original thought, which differs from Freud, is based on the collective unconscious. It speaks of a psychic structure that contains the heritage of all humanity deeper in the unconscious of the human being. Also, Jung is of the opinion that fairytales have a soul. The spirit of fairytales undoubtedly expresses the human spirit. In this case, if fairytales have a soul and correspond to archetypes in the collective unconscious of humanity, it means that the way to evaluate fairytales with analytical psychology has been opened. *Sabır Taşı* is adapted from an old Turkish fairytale, as Necip Fazıl stated at the beginning of his work. For this reason, the tale elements that exist in

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, v.lilicarslan@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7733-3960

the structure of the work make the work a product of the collective unconscious in terms of mythological and archetypal aspects. Necip Fazıl; He has assigned an entertaining task to the theater, which he sees as magical and mysterious four corners. In this respect, it can be argued that there is a similarity between the theater that can educate people and the fairytale, which has the same feature. When the symbols contained in the fairytales are evaluated, it is observed that the door is opened to the relations in the dream-myth-tale triangle. Extraordinary beings such as imaginary heroes, jinn, fairy, giants, as well as showing the richness of the tale, are suitable for analysis with analytical psychology in order to reveal the archetypes of the collective unconscious, as they are mythological elements. Therefore, in this study, the fact that Necip Fazıl's play named *Sabır Taşı* is rich in folk culture elements has been taken into account and evaluated in terms of archetypal.

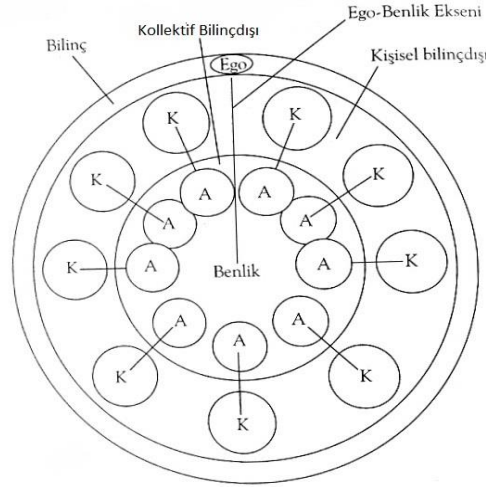
Key Words: Necip Fazıl, Sabır Taşı, Culture, Fairytale, Archetype, Jung, Unconscious.

Giriş

*“Çocuklar masal söylerler, eğlenirler ya;
masallarında nice sırlar, nice öğütler vardır.
Alay ederler, saçmasapan söylenirler;
fakat sen, yıkık yerlerde defîne aramaya bak.”
(Mevlana, 2006: 220)*

Psikoloji biliminin gelişme gösterdiği, yeni fikirlerin ortaya çıktığı evre, Sigmund Freud ve öğrencilerinin çalışmalarıyla başlamıştır. Freud'un açtığı yolda peşinden gelen, onlarca öğrencisi olmasına rağmen Freud'un kendisine varis olarak gördüğü Carl Gustav Jung olmuştur. Her ne kadar Freud, böyle düşünse de, Jung'un kendinden ayrılan fikirlerini görmekten uzak olduğu için Jung, Freud'dan farklı olan düşüncelerini önceleri gizlemeyi tercih etmiş, daha sonra ise, kendi ekolünü oluşturma yolunda adımlar atmıştır. Psikanalizde bilindiği üzere, temel noktalar cinsellik ve kişinin şahsına münhasır olan bilinçdışıdır. Fakat Jung, fikirlerini bu temel noktadan hareketle ve onları biraz daha değiştirerek geliştirmiştir. Ona göre, cinsellik, her şeyin sebebi değildir, o sadece yaşamsal bir gücü göstermektedir. Jung'un bu temel noktadaki yorumunun ardından, Freud'dan ayrıldığı ve özgünlük gösteren asıl düşüncesi, kolektif bilinçdışı üzerine kuruludur. İnsanın bilinçdışının daha derininde tüm insanlığın mirasını barındıran psişik bir yapıdan söz etmektedir.

Jung'un kolektif bilinçdışı hakkında görüşünün ilk izlerine, daha Freud ile birlikteyken rastlamak mümkündür. Jung, gördüğü bir rüyayı Freud'a anlatmıştır ve Freud, her zaman olduğu gibi, rüyayı yorumlarken cinsellikle ilişkilendirmiştir. Jung ise, rüyasında gördüğü evin üst katını kendisinin bilinçli kişiliği olarak nitelerken, zemin katı bilinçdışının ilk kademesi olan kişisel bilinçdışı ve en alt katı ise, kolektif bilinçdışı olarak yorumlamıştır (Stevens 2014: 71). Jung, Freud'dan farklı görüşler ortaya koyduğundan, görüşlerinin karıştırılmaması için “psikanaliz” yerine “analitik psikoloji” demeyi doğru bulmuştur. Jung'un ikiye ayırarak incelediği bilinçdışı ve benliği, Anthony Stevens, bir şemayla açıklamaya çalışmıştır. (bk. Şekil 1)

Şekil 1: K: Kompleks A: Arketip (Stevens 2014, 74)

Arketipler, kendiliğinden algılanamayan, dolaylı bir şekilde algılanan imgelerdir (Gürol 1993: 198). Arketiplerin kişisel bilinç dışında anlaşılmasını sağlayan, Şekil 1’de de görüldüğü gibi, komplekslerdir. Arketiplerin birer sembol, kelime anlamıyla “ilkimge” olmaları, onlarda çözülmesi gereken şifreler olduğunun ipucunu vermektedir. Arketipler, Platon’un ideaları gibi düşünülebilir. Tıpkı onlar gibi soyut olduklarından dolayı, insanın algılama seviyesine çekip anlamlandırabilmek için somutlaştırmak gerekmektedir. Bu işlem semboller aracılığıyla gerçekleşir.

Sembollerden meydana gelen bir dilin varlığı göz önünde bulundurulduğunda, Erich Fromm’un çözümleme girişimleri akla gelmektedir. Fromm, sembolleri üç başlık altında değerlendirmektedir. Herkes için anlamı aynı olan geleneksel semboller, rüyayı gören kişiyle sınırlı olan rastlantısal semboller ve tüm insanlar için geçerli olan bedensel ve ruhsal özellikler bütünü denilebilecek evrensel sembollerdir (Fromm 2014: 31-33). İnsanın hayatı boyunca sembollerle en çok karşılaştığı yer, uykusu sırasında gördüğü rüyalarıdır. Bu gerçeği göz ardı etmeyen Jung, Freud’da olduğu gibi rüyaların yorumuna önem vermiştir. Freud’un düşüncesinden ayrılan Jung’un rüya yorumu konusunda, elbette ki farklı bir düşüncesi olacaktır.

Fromm, modern beyinlerin bile uykularında mit benzeri eserler oluşturdukları söylerken, mitlerin rüyayla olan ilişkisine değinmiştir. İnsanların birbirlerinden farklı rüyalar görmesi gibi, her milletin kendi miti vardır ve bunların her biri birer sembolik dildir (Fromm 2014: 20). Rüya sonrası görülenlerin anlamlandırılması problemini ise Fromm, uyanırken sembol dilinin unutulmasına bağlamaktadır. Fromm’un başka bir ifadesi, bu farklılıktan oluşan “sembol dili lehçesi”dir. Dolayısıyla aynı sembol, değişik yerlerde değişik anlamlarda kullanılabilmektedir (Fromm 2014: 21,35).

Rüyaları içerik açısından mitlerle bir tutan Fromm, "Mitler ve masallar, kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden, geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir." (2014: 9) der. Bir telkin aracı olarak düşünülünce, rüyaların gerçekten masallarla benzerlik taşıdığı söylenebilir. Ali Fuat Bilkan, *Masal Estetiği* üzerine yaptığı çalışmada bunun altını çizer. İmgelerin yardımıyla oluşan büyülü bilmece, masaldan ve rüyadan alınan haz, estetik duyuma dönüşmektedirler. Bu noktada hipnoz ve masal arasında benzerlik kurulabilmektedir

(Bilkan 2009: 37). Rüya dili ve masal dili arasında, arketipsel açıdan ilgi kurmak mümkündür:

“Rüya ile masal arasında elbette bağıntı vardır. Rüya dili ile masal dili birbirine benzer. Kolektif benliğin bir dışavurumu olan rüya dili, her ulus ve millette çoğunluk aynı arketipleri içermesine rağmen, zaman ve mekân kavramlarındaki olağanüstülük ve gerçek dünyadakinden farklılık rüya dilini masal diline yakın kılar.” (Sarı vd. 2008: 31).

Rüyalar ve masallar arasındaki benzerlikler sıralanmaya devam edilecek olursa aklın sınırlarını aşan düzeyde olağanüstülüklerin yanı sıra zaman-mekân bağlamındaki belirsizliklere değinilebilir. Rüya tabirleriyle şifreler ve semboller zlebilmesinden hareketle masalların barındırdığı semboller açıklığa kavuşturulabilir. zlen ve açıklanan semboller, masallardaki mitolojik unsurların ortaya çıkarılmasından geçmektedir. Ortak paydada ele alınan masal ve rüyanın ilişkisinde bazı temel farklar bulunmaktadır. *“Elbette rüyanın masaldan çok önemli bir farkı var: Rüya bireysel bir süreç iken masal kolektif bir süreç.”*tir (Cankoçak 1996: 217). Masallar ve rüyalar arasındaki bir diğer önemli fark, Jung’un kolektif bilinçaltının ürünü olarak gördüğü masalların yazıya geirilebiliyorken, bilinçaltının ürünü olan rüyaların bu imkndan yoksun olmalarıdır (Sarı vd. 2008: 31-32). Buna rağmen teknolojinin ilerlemesi, rüyalarla ilgili yeni gelişmelerin doğmasını sağlamaktadır. Bilkent niversitesi’nde yapılan çalışmalar neticesinde, rüyalarda görülenleri bilgisayar ortamına aktaran bir program geliştirilmiştir.¹ Bu sayede kişilerin görmekte olduğu rüyaların beyinde meydana getirdiği değişimler gözlemlenebilir duruma getirilmiş, böylece psikanalizle veya analitik psikoloji ile uğraşan kimseler için serbest çağrışım yerine kullanabilecek daha faydalı bir yöntem geliştirilmiştir. Eskiden yapılan rüya yorumları üzerinden düşünülecek olursa, rüyaların iki şekilde yorumlandığı görülmektedir. Buna göre, nesnel düzeyde yorumlanan bir rüyada, var olan kişiler ve olaylar, çevreyle ilişkilendirilerek yorumlanır. Öznel düzeyde ise, rüyadaki kişiler, rüya sahibinin belli yönlerini temsil eder (Fordham 2011: 131). Bu doğrultuda masallar, nesnel düzeyde yorumlanabilecek birer rüya olarak görülebilir.

Masalların Analitik Psikoloji ile Yorumlanması

Masalların arketipsel açıdan zenginlikleri bilinmektedir, fakat elbette söz konusu durum, sadece masallar için geçerli değildir. Sanat yapıtlarının bütünü, insanların geçmişiyle bir bağ kurmaktadır. Mitolojik kaynağın daha aşıkr olduğu, mitoslar, destanlar, masallarda kolektif bilindişinin varlığı daha yoğun bir şekilde hissedilir.

“Dünya mitolojileri bağlamında, mitosları sanat eserlerinden ayırmanın mümkün olmadığı açıktır. Söz konusu mitosları yaratan toplum, onları sürekli olarak gelecek nesillere aktarır. Toplumun gelişim izgişi içinde mitosların etkisinin ikinci planda kaldığı görülürse de toplumun çeşitli gelenekleri, bu geleneklere bağlı olarak ortaya konan el sanatı hatta plastik sanat ürünleri geçmişten süzülerek günümüze kadar ulaşan mitolojik değerleri yansıtır. Bu toplumun sanatını geri planda besleyen temel bir yapı her zaman söz konusudur.” (Çoruhlu 2011: 13).

¹ <http://www.trtturk.com/haber/ruyalar-artik-bilgisayarda-olacak-128096.html> sitesinde çıkan 5 Mayıs 2015 tarihli haberdan alınmıştır.

Çoruhlu'nun ifade ettiği, Jung'un kolektif bilinçdışı görüşünün varlığını temsil eder niteliktedir. Mitoslar, geçmişten bugüne insanlık tarihini taşıyıp getirmektedir. Bu ortak bir kültürel hafızanın şekillenmesini sağlamaktadır.

Jung, "Geist" terimi etrafında şekillendirdiği düşüncelerini, bu terimin farklı kullanımlarını irdeleyerek yaparken, kendi fikrine uygun olanı tercih eder ve "Geist"i, "insanın yarattığı kültür eserlerinin, özellikle de entelektüel ve dinsel olayların tamamı kastedilir." (Jung 2013: 80) fikrini doğuran nesnel bir ruh olarak görür. Jung, fikrini öznel ruh ile karşılaştırma yaparak genişletir. Ona göre öznel ruh, bireyin kendisinde algıladığı bir durumdur. Bunun karşısında kendisine yabancı gelen psişik bir duruma maruz kalırsa, bu kez başkasının ruhundan söz edilir. Başkasının ruhundan kasıt, onun etkisine girmek, Jung'a göre bilinçdışını temsil etmektedir. Arketiplerin yapısı hakkında kolektif bilinçdışıyla olan ilişkisi doğrultusunda açıklamalar yapılmıştır. "Geist" in temsil ettiği nesnel ruhun ortaya çıkardığı psişik durumun, Jung'a göre insanın psikosinin bilinç öncesi yapısındaki evrensel ilkimgeye karşılık gelmesi, arketipin varlığını desteklemektedir.

Jung, masal insan ilişkisi bağlamında masalların da insanlarda olduğu gibi ruha sahip olduğunu düşünür (Jung 2013: 107). Masalların bir ruhundan anlaşılması gerekenin insanlığın kolektif bilinçdışındaki arketipler olduğu söylenebilir. Böylece masallar içerdiği arketiplerden ötürü analitik psikoloji ile incelenmeye uygundur. Bu durumda masalın ne olduğu sorusu da cevaplanmalıdır. Ünlü masal araştırmacısı, Max Lüthi'ye göre, "Kendisini gelenekte koruma gücüne sahip olan hikâye etmenin en küçük unsuru" (Akt. Sakaoğlu 2012: 15) iken, Bilkan'a göre, "Masal, dil, kültür, din, ırk farkı gözetmeksizin bütün toplumlarda ortak olarak paylaşılan bir anlatı türüdür." (2009: 16).

Bütün toplumların dilinde ortaklık gösteren masalın ilk kaynağına gidilecek olursa farklı görüşlerin varlığına tanık olunur. Yaygın olan görüşlerden biri, Aryalara dayandığıdır. İlerleyen zamanlarda ortaya atılan fikirler birer ekol gibi düşünülerek sınıflandırılmıştır. Mitoloji Okulu, Hindoloji Okulu ve Antropoloji Okulu, söz konusu fikirlerin temsil eden üç okuldur (Bilkan 2009: 16; Sakaoğlu 2012: 5). Masalların kolektif bilinçdışıyla olan ilişkisi bağlamında bakıldığında, Mitoloji Okulu'nun görüşü kaynak olarak alınabilir.

Pertev Naili Boratav'ın tasnifinden hareketle, içerisinde hayali kahramanlar, cin, peri, dev gibi olağanüstü varlıkları barındıran olağanüstü masallar, masal kavramını tam anlamıyla taşımaktadır (Sakaoğlu 2012: 21). Söz konusu özellikler, masalın zenginliğini gösterir olmasının yanı sıra mitolojik birer unsur olmaları nedeniyle, kolektif bilinçdışının arketiplerini ortaya çıkarılabilmesi için analitik psikoloji ile çözümlenmeye uygundur. *Masalların Psikanalizi*'ni yapan Ahmet Sarı ve Cemile Ercan'ın fikirleri de bu yöndedir:

"Anlatımı her ne kadar fabllarda yer alan garip yaratıklarla, farkı olay örgüleriyle, olağanüstü zaman, mekân, vakıalar ve nesnelere şekillendirilmiş gibi olsa da, özünde insanı ve insan ilişkilerini anlattığı için de çok idealize edilmiş, süslenmiş, betimlemelere, metaforlara boğulmuş bu üst dil bir anlamda çözümlenmeyi beklemekte ve insanlara açık bir mesel, hisse sunmaktadır. Bu şekilde örtük dille geliştirilmiş masalların bu şifrelerinin kırılması, ayağı yere basan bir dile ve anlatıya çevrilmesi, masalın büyüdü dil sırrının çözülüp bunu herkesin anlayabileceği bir dil seviyesine getirilmesi psikanaliz ve diğer disiplinlerin katkılarıyla olacak bir edimdir." (2008: 8).

Bilkan, masalları bir psikoterapi aracı veya psikolojik rahatsızlıkların çözümünü hızlandırabilecek bir yol olarak görmektedir. Masal dünyası içerisinde, insanın bir aynileşme yaşadığı fikrini benimseyen Bilkan, ilgili durumun masal anlatıcısının, masalın başında ve sonunda kullandığı formeller ile sağlandığına inanmaktadır (2009: 54-55). İnsanların hissettiği bu aynileşme, kolektif bilinçdışı veriler aktarmaktadır.

Tiyatroda Bir Masal: Sabır Taşı

Necip Fazıl Kısakürek'in 1940 yılında kaleme aldığı *Sabır Taşı*, Hasan Çebi'nin yapmış olduğu, Necip Fazıl'ın tiyatro eserlerini ikiye ayırdığı tasnife göre onun ilk dönem eserlerindedir (Akt. Sağlık 2005: 344). Ayrıca *Sabır Taşı*, CHP'nin 1947 yılında düzenlemiş olduğu piyes yarışmasında birinci olmuştur, fakat sonradan Necip Fazıl'ın aldığı ödül, partinin ileri gelenleri tarafından iptal edilmiştir (Haznedaroğlu 2012: 48). Necip Fazıl'ın tiyatroyu bir davayı iletmede en etkili edebî ürün olarak gördüğü bilinmektedir. Onun tiyatro tanımındaki "*Cemiyet dâvâsında, gâyeli ve gâyesiz, fakat kelime ve hareketlerin mimarı her sanatkâra imparatorluk tacı tiyatrodadır. (...) (Tez)in lâf olmaktan çıkıp büyü olduğu yer, işte o esrarlı dört köşe... Öyleyse mutlak iman halinde (tez)lerin (tez)ine sahip olan biz, tiyatrodan üstün ve dokunaklı âlet kabul edebilir miyiz?*" (Kısakürek 2012: 6) ifadeleri, tiyatroya verdiği değeri göstermektedir.

Sabır Taşı, Necip Fazıl'ın eserin başında da belirttiği gibi, eski bir Türk masalından uyarlanmıştır. Bu nedenle eserin yapısında var olan masal unsurları, mitolojik ve arketipsel unsurlar, eseri kolektif bilinçdışının bir ürünü hâline getirmektedir. Necip Fazıl; büyü, esrarlı dört köşe olarak değerlendirdiği tiyatronun bir başka özelliğinin ise eğlenceli bir eğitim aracı olduğunu düşünür. Tiyatro aracılığı ile yapılabilen eğitimin özellikle küçük yaş gruplarında masal ile yapıldığı düşünülecek olursa tiyatro ve masalın bu yönleriyle benzerlik taşıdıkları ifade edilebilir. Necip Fazıl'ın neden böyle bir masalı tiyatro formunda yeniden yazma girişiminde bulunduğu da böylece anlaşılabilir. Denilebilir ki Necip Fazıl "*bu oyunla milletine ait özellikleri masalımsı bir anlatımla düşsel bir atmosferde ele almıştır. Böylelikle Türk toplumu ve İslam dininin içinde bulunduğu zor zamanlar, yazarın sembolist tiyatro anlayışına uygun olarak, sabır taşı ile sembolize edilmiştir.*" (Bastem 2015: 320).

Necip Fazıl'ın *Sabır Taşı* adlı eseri, ninesiyle beraber yaşayan bir Genç Kız'ın penceresine gelen bir kuşla konuşması ve gaipten sesler duymasıyla başlar. Ninesiyle birlikte telaşa kapılan Genç Kız, evini terk ederek yola çıkar. Yolda karşılaştıkları Derviş'ten yardım dilediklerinde sadece "Sabır Taşı" cevabını alırlar. Yol üzerinde dinlendikleri sırada Genç Kız'ı bir kuş gelip alır ve bir saraya bırakır. Kız burada, ölü bir Şehzade'yi kırk gün kırk gece bekler. Bu süre sonunda dirilen Şehzade'nin başucunda Genç Kız yerine, onun korsanlardan aldığı Cariye bulunur. Böylece kız, beklemenin sonunda mükâfatını alamadığı gibi, kendisinin yerine geçen Cariye'nin oyununa gelir. Nihayetinde derdini, Şehzade'nin bir yolculuğundan sonra getirdiği "Sabır Taşı"na anlatır. Bu sırada Şehzade, her şeyi duyar ve masal mutlu sonla biter. Özeti verilen *Sabır Taşı* adlı oyunun bir Türk masalından uyarlama olduğu belirtilmişti. Söz konusu masala Anadolu'nun farklı bölgelerinde birtakım değişikliklerle beraber rastlanmaktadır. "Sabır Taşı" masalı, Eflatun Cem Güney'in *Masallar* (1982: 192) adlı eserinde aynı adla yer alırken Tahir Alangu'nun *Billur Köşk Masalları* adlı eserinde "Muradına Eren Dilber" (2010: 85), Umay Günay'ın *Elazığ Masalları*'nda "Kırk Gün Ölü Bekleyen Kız" (1975: 447) ve Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*'ında "Uyuyan Delikanlı" (1975: 214) adları ile bulunmaktadır.

Sabır Taşı adlı oyun, “*Vaka ezeldeki mazi, ebetteki İstikbal’de geçer.*” (ST²: 8) cümlesiyle başlar. Bu cümle masallarda rastlanılan “evvel zaman içinde kalbur saman içinde” ifadesinin değiştirilmiş bir görünümünü göstermektedir. *Sabır Taşı*’nda masal masal içindedir. Nine ve Genç Kız’ın çıktıkları yolculukta dinlenmek için durdukları sırada, ninenin uzaktaki sarayı görerek Genç Kız’a “*Küçükken sana anlattığım masallardaki saraylar gibi bir şey!*” (ST: 26) demesi, ninenin geçmişten günümüze gelen bir geleneği devam ettiricisi konumunda üzerine düşeni yaptığını ispatlamaktadır. Öyle ki, masalcı toplumlarda masal anlatmak kadının, annenin veya ninenin görevidir (Sarı vd. 2008: 16).

Masallarda aynileşmeyi, dolayısıyla psikoterapiyi sağlayan, kolektif bilinçdışı unsuru sayılabilecek, birtakım masal formellerinden söz edilecek olursa ninenin yolculuğa çıkmadan “Dere tepe düz yürüelim!” (ST: 20) sözü, yine değişikliğe uğratılmış olan “az gittik uz gittik” ifadesini hatırlatır. Neredeyse bütün Türk masallarında görülen bu ifade geçmişten bugüne getirilmiştir. Öte yandan “Fincancı katırlar” (ST: 34), “burunsuz cüzzamlar” (ST: 58), bir güzellik timsali olarak “ayın on dördünü izleme” (ST: 82), masalın Doğu’da geçtiğini anlamaya yardımcı olan “Güneş Diyarı” (ST: 48) gibi ifadeler, masallarda görülen ortaklıklar olarak karşılanmaktadır. Genç Kız ve ninenin evlerinden ayrılarak bir yolculuğa çıkmaları, bütün masallarda görülen, “kahramanın yolculuğa çıkması” arketipinin *Sabır Taşı*’ndaki tezahürüdür.

Sabır Taşı’nda dikkat çeken noktalardan biri de, Genç Kız’ın söylediği bir Elazığ türküsündedir. Türkünün “*Dağlarda, meşelerde/Gül Yağı şişelerde.../Yârim elimden gitti/Ben kaldım köşelerde*” (ST: 13) şeklindeki sözleri, bir bakıma Genç Kızın, bilinçaltının dışavurumudur. Özellikle yârinin elinden gitmesi ve köşelerde kalması, Cariye tarafından oynanan oyuna işaret eder. Öte yandan *Sabır Taşı*’nın Elazığ yöresinde “Kırk Gün Ölü Bekleyen Kız” adıyla anlatılması göz önünde bulundurulduğunda Necip Fazıl’ın eserinde bir Elazığ türküsünü yer vermesi tesadüfi olmayabilir.

Jung, masallardaki ruhun varlığından konu açarken, ruhun masal içerisindeki görünümünden de söz etmiştir. Bu doğrultuda Jung,

“Ruhun düşlerde yaşlı adam olarak görünme sıklığı, masallardakiyle hemen hemen aynıdır. Kahraman, ancak sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikir, yani ruhsal bir işlev ya da endopsişik otomatizm sayesinde kurtulabileceği umutsuz bir duruma ne zaman düşse, yaşlı adam görünür. Kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamadığı için, gerekli bilgi, kişileştirilmiş bir düşünce, yani öğüt verip yardım eden yaşlı adam kılığında ortaya çıkar.” (Jung 2013: 87).

sözleriyle ruhun masal içerisinde yaşlı adam şeklinde görüldüğünü açıklar. *Sabır Taşı*’nda görünen Derviş de “yaşlı adam” arketipine karşılık gelmektedir. Fakat bu Derviş masalın aslında bulunmamaktadır. Bu nedenle Derviş’in Necip Fazıl tarafından esere eklendiği anlaşılmaktadır. Genç Kız ve ninenin akıl danıştığı Derviş’in söylediği şiirlerden anlaşıldığına göre, Derviş, Yunus Emre’dir. Buldukları düzlükte Genç Kız ve nineye, “Sabır Taşı” diyerek daha sonra ortaya çıkacak bir yardımda bulunması ve daha sonra Şehzade’nin yolculuğunda geminin önündeki kara dumanı kaldırmak için, kendini feda etmeyi göze alan Şehzade’yi test ettikten sonra, ona lazım olan mercimek tanesi kadar “Sabır

---

² Sabır Taşı.

Taşı”nı vermesi, Jung’un yaşlı adam arketipinin özelliklerindedir. Jung, yaşlı adam arketipinde “akıllılık, bilgelik ve idrakin yanı sıra ahlaki özelliklere de sahiptir, hatta insanın ahlakını sınırlar ve armağanlarını verip vermemesi bu sınava bağlıdır.” (Jung 2013: 94) özelliklerini aramaktadır. Türk masallarındaki yardımcı kahramanlardan biri olarak da yaşlı kimselerden söz edilebilir. “Kahramanı yönlendiren, ona ihtiyaç duyduğu bilgiyi hazır halde sunan ve karşılaşabileceği durumlar için önceden işi görevi görüp onu hazırlayan anlatılarda genelde bir ihtiyar olur.” (Balkaya 2015: 70) Sabır taşının Genç Kız’ın çilesinin sembolü olduğunu söyleyen Törenek, dervişin varlığını olmazı oldurması, çözümsüzlüğe bir çözüm bulması noktasında değerlendirir. Ayrıca oyundaki asıl ermiş kişinin çilesinin sabır taşını bile çatlatmasından dolayı Genç Kız olduğu yoprumunda bulunur (Törenek 2016: 1177). Necip Fazıl’ın Derviş’i eserine dâhil ederek oyuna dinî-tasavvufi bir özellik kattığı da ifade edilebilir (Gören 2022: 47).

Sabır Taşı’nda diğer bütün masallarda olduğu gibi, “bir dudağı yerde bir dudağı gökte” olarak tasavvur edilen dev arketipine rastlamak mümkündür. Bilkan, masallardaki devin olumsuz bir arketip olduğunu, dev sembolünün şifresi çözümlendiğinde, insanın en aşağı nefsi olan, nefs-i emmâreye karşılık geldiği görülebilir. *Sabır Taşı*’ndaki “bir dudağı yerde, bir dudağı gökte” devin Genç Kız’a karşı duyduğu istek, dev arketipinin görünümünü vermektedir. (ST: 78).

Masallarda dev gibi olumsuz kişilerin yanında kahramana yardımcı olan hayvanlar da vardır. Genç Kız’ı harekete geçiren, onu saraya götüren kuş, tam da böyle bir figürdür. “Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşurlar ve insanlarınkinden daha üstün bir zekâ ve bilgiye sahiptirler.” (Jung 2013: 99). İslamiyet’ten önceki Türklerde kuşa özel bir önem atfedildiğini söyleyen Yaşar Çoruhlu, kuşların cennetin ifadesi olduğunu ve insanlar için koruyucu ruhu temsil ettiğini belirtir. (2011: 186). Kuşun talih ve şans sembolü olması, *Divan ü Lügati’t Türk*’te de yer almaktadır. Gerçekten de Genç Kız’ı alıp saraya götüren, onunla konuşan kuş, kıza cenneti olmasa da mutluluğu müjdelemektedir.

Masallarda en çok karşılaşılan arketipler arasında, sayı ve renk arketipleri vardır. Bir masaldan uyarılma olan *Sabır Taşı*’nda ise geminin önünü saran kara duman, bir renk arketipidir. Kara rengin sembolik değeri, yalnız Türk mitolojisinde değil, diğer mitolojilerde de olumsuzluk taşır. Bu anlamda ölümün, karanlığın, büyüün rengi olan kara, uğursuzluk getirmektedir.

Necip Fazıl’ın *Sabır Taşı* eserinde yer verdiği sayılar arasında, üç de bulunmaktadır. Üç, mitolojide Yunus’un balinanın karnında üç gün kalmasıyla, Mısır’a çöken karanlığın üç gün sürmesi, Hristiyanların teslis inancı, Hz. Âdem ve Hz. Nuh’un üç oğlu olması (Schimmel, 2011: 80), İslamiyet’teki şeriat-tarikat-hakikat, ruh-nefs-beden gibi durumlarla anılmakla birlikte üç elma, üç yol ağzı, üç şans, üç şart gibi kullanımları da vardır (Bilkan 2009: 69). *Sabır Taşı*’nda üç sayısı, üç tane cinin var olmasında ve Genç Kız’ın sarayın balkonuna bırakıldıktan üç saat sonra uyanmasında görülmektedir. Necip Fazıl’ın üç sayısını bu şekilde kullanması, elbette sembolik bir değer taşımaktadır.

Eserde Necip Fazıl tarafından kullanılan başka bir sayı arketipi, kırk sayısı üzerinedir. İslamiyet inancında kırk sayısının önemli bir yeri vardır. Hz. Muhammed’in kırk yaşında vahiy alması ve Hz. Muhammed’in adının ilk harfi olan “mim”in sayısal değerinin kırk olması, bu sayıyı önemli kılmaktadır. Hz. Âdem’in çamurunun kırk gün yoğrulduğuna inanılması, Mehdi’nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacak olması, diriliş esnasında

göklerin kırk gün boyunca dumanla kaplanması ve dirilişin kırk yıl sürmesi, kırk sembolünün anlamını ifade etmektedir (Çoruhlu 2011: 240). İslam'da malın kırkta birinin zekât verilmesi, Hz. Süleyman ve Hz. Davud'un kırk yıl hüküm sürdüğüne inanılmasının yanında kırkın folklorik bir unsur olarak değeri bulunmaktadır. Kırk gün kırk gece düğün yapmak, bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı, kırk gün yas tutmak gibi inanışlar vardır (Bilkan 2009: 71). *Sabır Taşı*'nda Genç Kız, Şehzade'yi kırk gün kırk gece bekler. Genç Kız'ın bu bekleyişi, dervişlerin çilehanede kırk gün kalmalarıyla eş değerdir. Genç Kız'da kırk günlük bekleyişinin sonunda kemale erer ve geç de olsa bekleyişinin mükâfatını alır. Dirilişin kırk yıl sürecek olması hatırlanırsa Şehzade'nin kırk gün ölü kaldıktan sonra dirilmesi arasındaki bağ çözülecektir. Kırk sayısının “*beklemenin, hazırlığın, denemenin ve cezalandırmanın sayısı*” (Güvenç 2009: 89) olduğu göz önünde bulundurulduğunda Genç Kız'ın bekleyişi arketipsel açıdan uygunluk göstermektedir.

Jung'un arketipleri içerisinde belki de en çok değindiği, anima ve animus arketipidir. Jung, “Erkeğin bilinçdışında kadının kolektif bir imajının var olduğunu ve onun bu imaj yardımıyla kadının doğasını kavradığını” (Akt. Frodham 2011: 68) belirtir. Sözü edilen bu imaj, Jung'un anima arketipidir. *Sabır Taşı*'nda kırk günlük ölümden sonra dirilen Şehzade'nin uyanır uyanmaz Cariye'ye “rüyalarımın kızı” demesi, onun animasını arayışını göstermektedir. Fakat Fordham'ın da ifade ettiği gibi, erkeğin bilinçdışında var olan kadın imajını, yaşamı boyunca kadınlara yansıtması sonucunda yanlış anlaşılmalara ortaya çıkacaktır. Frodham; bu durumu, erkeklerin birçoğunun kafalarındaki kadın portresini başka bir kadına yönelttiklerinin farkında olmadığı ile açıklamaktadır (Fordham 2011: 69). Nitekim *Sabır Taşı*'nın Şehzade'si, Cariye'ye ilgi göstererek bu yanılgıya düşer. Eserin sonunda ise animasının Genç Kız olduğunun farkına vararak “*Rüyama giren kız, sensin!*” (ST: 89) der.

Anthony Stevens, Jung üzerine hazırladığı kitabında anima ve animusun düşlerde, rüyalarda ego ve bilinçdışı arasında bir köprü kurduğunu söyler. Jung'un düşüncelerini şöyle aktarır, “*Kadını da eril bir öge dengeler ve bu nedenle de tabiri caizse onun bilinçdışında da eril bir iz bulunur... Bu doğrultuda, kadının içinde yansıtma üreten etkene animus demeyi uygun gördüm... Anima nasıl anaç Eros figürüyle örtüşüyorsa, Animus da babaya özgü Logosla örtüşür.*” (Akt. Stevens 2014: 101). Şehzade'nin animası Genç Kız, olduğuna göre, Genç Kız'ın animusu da Şehzade'dir. Genç Kız'ın Şehzade'nin başına ilk geldiğinde, “*Bir akşam bana seslenen delikanlıya benziyorsun.*” (ST: 37) demesi, Genç Kız için Şehzade'nin animus arketipi olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Arketipler, insanlığın rüyalarında ve bir bakıma rüya görme işi olarak görülen edebî-sanatsal eserlerinde varlığını göstermektedir. Masal türü de mitlere, mitoslara dayandığından, dünya tarihinin anonim ürünleri olarak her milletin geleneğinde kendine yer bulmaktadır. Sözlü edebiyat ürünü çerçevesinde ele alınabilen masallar arketipsel unsurlar içermektedir. Mitolojik kaynağın daha aşikâr olduğu, mitoslar, destanlar, masalarda kolektif bilinçdışının varlığı daha yoğun bir şekilde hissedilir.

Jung'un kolektif bilinçdışı görüşünün temelini oluşturan arketipler, insanlığın geçmişinden bugüne kadar kendini koruyarak gelmiş ortak bir yaşantının, mirasın sembolleridir. Arketipler, insanlığın rüyalarında ve bir bakıma rüya görme işi olarak görülen edebî-sanatsal eserlerinde varlığını göstermektedir. Masal türü de mitlere, mitoslara dayandığından, dünya tarihinin anonim ürünleri olarak her milletin geleneğinde kendine yer

bulmaktadır. Necip Fazıl'ın *Sabır Taşı* isimli oyunu, bir Türk masalı üzerine inşa edilmiş, arketipsel açıdan zengin bir eserdir. Necip Fazıl, tiyatro yoluyla bir yenidenyazma örneği vererek halka ananesini eğlenceli bir yoldan hatırlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Alangu, Tahir (2010) *Billur Köşk Masalları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Balkaya, Adem (2015) *Halk Anlatılarında Kahramanın Yardımcıları*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Bastem, Nuriye (2015) "Necip Fazıl'ın 'Sabır Taşı' Adlı Tiyatro Eseri İle Billur Köşk Masallarından 'Muradına Eren Dilber' Adlı Masal Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Turkish Studies*, 10(16), 315-330.
- Bilkan, Ali Fuat (2009) *Masal Estetiği*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cankoçak, Onur (1996) "Masalda Büyüyen Kızlar", *Toplum ve Bilim*, (70), 215-231.
- Çoruhlu, Yaşar (2011) *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Fordham, Frieda (2011) *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, Erich (2014) *Rüyalar Masallar ve Mitler*, İstanbul: Say Yayınları.
- Gören, Sevim (2022) "Modern Tiyatroya Yansıyan Masal Dünyası: Necip Fazıl Kısakürek'in Sabır Taşı Piyesi ve Axel Olric'in Epik Kuralları", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 9(1), 45-60.
- Günay, Umay (1975) *Elazığ Masalları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Güney, Eflatun Cem (1982) *Masallar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gürol, Ender (1993) "Arketip", *Türk Dili*, (500), 197-201.
- Güvenç, Ahmet Özgür (2009) "Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (41), 85-97.
- Haznedaroğlu, Aslıhan (2012) *Necip Fazıl Kısakürek'in Tiyatro Eserlerinde Tarih*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Jung, Carl Gustav (2013) *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2012) *Sabır Taşı*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Mevlana Celaleddin Rumi (2006) *Mesnevi III*, (Çev. Veled İzbudak, Göz. Geç. Abdülbaki Gölpınarlı), Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sağlık, Şaban (2005) "Tiyatro Yazarı Olarak Necip Fazıl", *Hece Dergisi*, (97), 342-381.
- Sakaoğlu, Saim (2012) *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sarı, Ahmet; Ercan, Cemile (2008) *Masalların Psikanalizi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Schimmel, Annemarie (2011) *Sayıların Gizemi*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Seyidoğlu, Bilge (1975) *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara: Baylan Matbaası.

Stevens, Anthony (2014) *Jung*, Ankara: Dost Yayınları.

Törenek, Mehmet (2016) “Necip Fazıl’ın Tasavvufi Oyunları”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (56), 1175-1184.